

**A. Urretabizkaiaren  
"ZERGATIK PANPOX"****Jon Kortazar****Sarrera legez**

Ez dut uste azken urteotan kritika ondo zuzendurik egon denik Euskal Herrian. Laudoriozalearen ala juezaren papera jokatu du urte askotan. Argi dago ez duela horrela izan behar. Irakurriaz batera egiten dugu kritika; eta hau uztartua dago, ez bakarrik irakurleagaz, irakurtze ekintzagaz ere baizik. Nire eritziz, irakurle guztiok gara kritiko. Irakurtzeak berak ematen ditu, gainera, kritikatzeko eskubidea.

Besterik da, gure kritikaz inor enteratzen den ala ez, argitaratzen dugun ala ez. Gauza bat daukat argi: kritikoa, irakurle ausart bat baino ez dela, bere eritzia argitaratzen duen irakurlea.

Honez gero, sarrera hau nora doan itaunduko duzue, beharbada. Liburu honek egin didan inpresioa azaldu nahi dut. *Zergatik panpox*-en<sup>1</sup> aurrean, irakurle gozatsu bat sentitu naiz. Bestetan ere gertatu zait hori, nobelarekin identifikatu naizenean. Eta orduan, ez dut uste kritika «objektiboa» egiteko behar den distantziarik lortu dudarik.

Identifikazio prozesu horrek, subjektibazioz bete du, agian, kritika hau. Asko gustatu zait nobela: aberatsa delako (geroago azalduko dut zer esan nahi dudana «aberatsa»rekin), giza bizi-

tzaren erro bat ukitu duelako (edo, identifikazioarekin jarraituz, ukitu egin nauelako).

## 1. — Lehen irakurketa

Lehenengoz irakurri nuenean, bapatean, nobela honen *berri-tasunaz* ohartu nintzen. Ez, gaia edo berria egiten delako gaurko nobelagintzan; elementuok euskal literaturan inoiz agertu ga-beak zirelako baizik.

1.1. Lehen berritasuna: protagonista, emakume bat izatea. Uste dut, inportantea dela datua, eta honen garrantziak ez du frogarik behar. Dena dela, berritasuna ez da kasu honetan protagonista-ren figuran bakarrik agertzen; berak erabili duen ikuspuntua ere balioztatzekoa da.

Nobelaren kontalaria, emakumea bera da. Ikuspuntu konkretu honek posibilitate aberatsak eskaini dizkio idazleari<sup>2</sup>.

Ikuspuntua bakarra izanik, izenik gabeko emakume protagonista-ren barnerantz zuzendu du kontalariak haria; horrela, kontalari orojakilearengandik urrundu egin da, batetik, eta, bestetik, nobelaren pertsonaiaren barne intimista komunikatzea lortu du.

1.2. Barrokoaz hitzegiten hasten banaiz, zihur asko batek baino gehiagok pentsatuko du ez naizela gaurko nobela batetaz mintzatzen ari. Baina gaur, literaturan behintzat, nahikoa agertzen da barrokoa: hegoamerikarren nobeletatik hasi eta gaurko euskal literaturaraino Nobelaren barrokismoa, zenbait estruktura, teknika eta testu egituratan nabaritzen da. Puntuok zehazkiago ikusiko ditugu geroago.

Aztertzen ari garen nobelan, formaren konplexutasunak esanai-haren konplexutasuna eskatzen du. Emakume baten psikologia aberatsa espresatzeak formaren aberastasuna eskatzen duen legez. Hainbat bider azpimarratu den hondo/formen ekilibrioa entseiatu duela idazleak, esango nuke.

Egia esan, barrokismoa ez da nobela honek dakarren orijinalitate bat. Nabarmenak dira barrokismo saioak Saizarbitoriarengan (liburu honen iturrietako bat, beharbada). Orijinalitatea, hemen, barrokismoa emakume baten bizitzari aplikatzean datza.

1.3. Erregistro ezberdinak, tonu ezberdinak erabiltzen dira, gauza normaletatik hasi («kolakao», «blandiblu») eta olerki tonu, sexu alusioetara... Berezitasun hau ere ez nuke esango

berri-berria denik. Baina, nire ustez, ez da inoiz erabili izan hizkuntzak hemen lortzen duen sentsibilitateaz.

## 2. — Gaia

Nobelak, emakume baten egun bat kontatzen du. Egun hori, ordea, ez da zehazki kontatzen. Haria zuzen doa, emakumea ohetik jaikitzen denetik, gauzez berriro oheratuko den arte. Egoera berezi batetan dago emakume hau: senarra etxetik joana du, eta seme ttiki batekin geratu da. Klabe poetikoz eman du egoera hori Arantxa Urretabizkaiak; eta asmatu duelakoan nago: bakardadearen eta maitasun ezinezkoaren gai gogorak espresatzea lortu bait du.

Egun bat kontatzen zaigula esan dugu. Baina erdian ikaragarriko hutsartea dago: 9etatik 3etara gertatzen denaz ez zaigu ezer esaten: lan orduak dira. Hariaren apurketa honi, sentido bat bakarrik aurkitu diot: semearekiko eta senararekiko harremanez osatzen da nobelako emakumea; ez semearen eta ez senar ohiaren gogoramenik ez duenean, lanean ari denean, ez zaigu emakume horren deus heltzen: lanean, bera ez bailitzan, bizi ez bailitzan<sup>3</sup>.

Horregatik, gaia ez da «eguna»; sakonago begiratuz, emakume horren maitasuna, edo maitasunak dira: senarra eta haurra. Senarrak bakarrik utzi zuen, eta orain bere semeari oratzen da bizitzeko behar duen indar bila.

Emakumeak leku garrantzizkoa du nobelan; baina berau adinakoak dira semea eta senar ohia. Bai semea eta bai senar ohia eragile dira nobelaren barruan: pentsaketan jartzen dute emakumea, pentsarazi egiten diote. Horretan datza horien garrantzia.

Hiru pertsonaion arteko harremanak ematen ditu idazleak, baina beti emakumeak ikusi bezala eta honek kontaturik. Dena dela, eta analisi psikologikotan sartu gabe, ohar bat egin nahi nuke: ez dakit emakume hori noraino den erreala. Bere fidel-tasun, bere maitemin luze horretan, bada zerbaite anormalik. Lehen kapituluari dioskunez, semea izan eta laster joan zen Txema. Dirudienez, lau edo bost urte igaro dira; eta oraindik haregaz maitemindua jarraitzen du. Alderdi literariotik, ideia beretan iraute fidel horrek interesa sortzen du irakurleagan; interesa edo erukia. Baina errealitatean, ez dut uste horrelako sentimendu frustratu batek hainbat iraun dezakeenik.

### 3. — Estruktura. Teknika

Puntuok aztertzen hasi baino lehenago, komenigarria iruditzen zait gaia zein den azpimarratzea: emakume baten bizitzan egun bat. *Egun bat* deskribatzeko, *linea zuzena* erabili da, noizpehinka, gertatzen dena azaltzeko, begirada atzerantz itzuliz. Eta *emakumearen bizitza* adierazteko, «course of conscience» teknika erabili da: *pentsamenduen jario* hutsa dugu nobela; pertsonaiaren pentsamenduak aske geratu dira eta orrietan zehar zabaltzen da pentsamendu-errekaren uriola.

#### 3.1. Estruktura

3.1.1. Estruktura linealak ondorio nabaria du nobelan: pertsonaiaren eboluzioa. Nire ustez, emakume izenbako hori ez da lehen orrialdean burutzen, nobela zehar osatuz doa: hasieran eta amaieran ez da emakume «bera», bilakatu egin da.

Forster-en denominazioaren arabera, pertsonaia «borobila» dugu: nobelaren barruan eboluziotu egiten duen pertsonaia.

3.1.2. Estruktura linealak, bestetik, errepikapen larregirik ez egotera bultzatzei du nobela. Badago, hala ere, errepikapenik, batez ere ekintza ttikietan (semearen haserrea, kasurako). Estruktura ekilibratu bat lortu da horrela.

Bestalde, azpimarratzekoa da hiru pertsonaien jokua. Lehen ere esana dugu, nobelak emakume baten barnea azaltzen duela, eta barne hori intimismotik begiratzen dela, beste pertsonaia biek emakumearengan eragiten dituzten pentsamenduen haritik. Pertsonaion arteko jokua ere aipatua dugu.

Delako jokua, nire ustez, hau da: emakume hau gizon biren artean bizi da: bata semea da; bestea senarra izan da (oraina/iragana); semeak bizitzera bultzatzen du; senarrak, amets egitera (errealitatea/ametsa)

Guzti honek, zihurtasunik gabeko etorkizun baten aurrez aurre jartzen du. Emakumeak, eta hau argi agertzen da nobelaren azkenean, maite du oraindik bere senarra. Amets batez hasten da nobela: «zikina» ez da noski hitzik egokiena amets hori kalifikatzeko; liluragarria ez da behintzat. Azken kapituluko ametsak, ostera, mundu osoko lilura guztiak batu nahi ditu, senarra berriz etortzean emakumeak izango duen zoriona adierazteko. Hona eskema bidez:

Emakumea  
(feminitatea)

Txema	Antxon
senarra	semea
ametsa	errealitatea
zikina	liluragarria

**3.2. Teknika**

Definitua dago teknika. «Course of conscience» delakoa ongi doakio estrukturaren linealtasunari.

Baina teknika horrek barne mundu bat eskatzen duenez, ekintzek ez dute inoiz inportantzia larriegirik. Horrela gertatzen da nobela honetan. Nahiko arruntak dira ekintzak: semea ikastolara eraman, gosaltzera joan, pelukerian sartu, semearen bila berandu heldu, etxeratu, eta, azkenik, hilerokoa datorkiola eta, oheratu. Arruntasun hau dela bide, garrantzia lekuz aldatzen da: pentsamenduen mundura, alegia.

Bestalde, emakumearen erretratu fin bat lortzen du idazleak.

Teknika horren barruan, gainera, ekintza ttiki batzu errepi-katu egiten dira: hilerokoaren ardura, ikastolara berandu hel-tzea, semearen haserrea...

**4. — Idaztankera**

Barne bakarrizketaz idatzirik dagoenez, kontutan hartzekoak dira bereziki hurrengo alor biok: tonuen erabilera eta esaldien joskera.

4.1. Tonuen aberastasunari buruz, zerbait esan dugu gora-go; esandakoa konkretatzeko momentua dugu orain.

4.1.1. Nire ustez, tonu emotiboa agertzen da nobela osoan. Sentsibilitatez josia dago. Eta arrazoirik aipatzekotan, titulu-an agertzen den izenlaguna aipatuko nuke: «panpox». Hitz honek, sentimenduen mundura garamatza. Baina deus gutti zatekeen ti-tulua bera, baldin nobela zehar beste hitz batzutan apoiatua egon ez balitz, egon dagoen bezala; begira beza irakurleak ama-semeen harremanetako hizkuntza maitakorra: «Anton, pirule-ro», «Antxon, lehoi kumea», «Zu ez zara batere tardona».

Estiloaren emetasuna, era bitan lortzen da. Detaile ttikietan erreparatuz (kolakao, mantza, etab.) eta haur munduko hizkun-tza erabiliz. Bai metafora ximplez («lehoia»), bai ipuin «naif»

bat sartuz nobelan; haurren munduko elementuak erabiliz («Mazinger», «kolakao», «Blandiblup»); hitz-hotsen erabilera ximplez («Ale-hop»); eta haur jokuak tartekatuz («pirulero», «majia-borajia»).

Estilo maitakor hori, oso naturalak egiten diren esaldi batzutan ere agertzen da: «Bueno, Antxon, isiltzen ez bazara, alde egingo dut eta kito» (32 or.).

4.1.2. Tonu poetikoa ere kontutan hartzekoa da. Nire us-tez, indartu egiten du honek tonu emotiboa, irakurlearengan sentisibilitatezko sentimendu liluragarria sortuz.

Poetikotasuna, edozein deskribapenetan agertzen da, baina batez ere azken kapituluan.

4.1.3. Arruntasun tonua: eguneroko gai arruntak erabiltzen dira.

4.1.4. Abkenik, aipatu bakarrik egingo dut, sexu mundua, zentzu zabalean; emakumearen hilerokoaren munduak batez ere, garrantzi handia du.

4.2. Sintixiaren aldetik, esaldi luzeari ematen zaion tokia azpimarratuko nuke nik. Kapituluua, has eta amai, puntu eta alderik gabe agertzen da. Pentsamenduaren *ilogikotasun zaindua* lortzen da horrela. Dena dela, parrafoak ere luzeak dira: begira 42. orrialdeko zita hau: «Zergatik alde egin zuen Txemak, hoberena, ez pentsatu, kontuz gaisotuko zara, ez dut inoren beharrik zure sudurra pausatzeko, panpox, aski da nere eskua, baina zergatik, gaiso dagoenak ez du mugitu behar».

Zati horrek salatzen duenez, lokarri faltaz definitzen da hemengo joskerak. Perpausak saltoka ari dira pentsamenduen eraginez; baina beste aldetik, «zergatik» horrek esaldia borobiltzeko joera sortzen du. «Ilogikotasun zaindua»ren esanahia ulerkorrako dukegu orain: ilogikotasuna frenatu, zaindu egiten da esaldian, elementu baten bidez.

4.3. Estiloaren beste ezaugarri bat, elkarriketarik eza da. Emakumeagaz berba egiten ari denaren erantzuna transkribatzen da batzutan, baina itaunik egon bagerik: «Podemos darle un reflejo que no tiñe...» (28 or.). Horrela, elkarriketaren objektibotasuna ere subjektibatu egiten da (Saizarbitorioak erabilia zuen teknika hau bere *Egunero hasten delako*-n).

4.4. 23. orrialdean degoen jokua aipatu nahi nuke ondoren. Errepikapenak eta informazio berria nahasten dira hor. Pentsatzen ari da protagonista, zer egingo lukeen bere senar ohia agertuko balitz. Hiruna bider irakur daitezke «esango nuke» eta

«edo, hobe»: argi dago errepikapena. Baina hasieran «atoz, nire ileak lore usaia dario» esango du, eta azkenean «irakurri ahal duzu EGINek dakarren editoriala». Hoztasuneranzko prozesua dago kasu honetan; afektibitate arruntasunera, garrantziko arazo batetatik tribialkeriara.

4.5. Bukatzeko, ohar bat nobelaren denborari buruz. Badira egun oso batez desarroilatzen diren nobelak; konkretuki, bai tonuan eta bai denboraren tratamenduan, beste nobela bat ekarri dit gogora: Delibesen *El principe destronado*. Erdarazko nobela, ordea, ume bat da protagonista, eta hemen emakume bat. Ez dut uste berezitasun hau nobelaren organizaziorako garrantzizkoa dena frogatu beharra dagoenik.

## 5. — Azkena

Irakurle baten eritzia baino ez da artikulua hau. Amaitzerakoan, azterketa serio baten zain geratu beharra dugula pentsatzen dut; inoiz baino argiago ikusten dut honelako artikuluen partzialtasuna: alderdi batzu hartzen ditugu aztertzeke, beste batzu baztertuz<sup>1</sup>. Eta nobelak baditu aztergai diren beste mila alderdi edo ikuspuntu.

Komentario hau, laguntza bat dateke nobelaren irakurlearentzat; baina honek ere bere lana du: irakurri eta eritzia sortu.

<sup>1</sup> URRETABIZKAIA, A.: *Zergatik panpox*, Hordago, Donostia 1979.

<sup>2</sup> Ikuspuntuak zerikusi handia du teknikagaz.

<sup>3</sup> Eta hau harrigarria dugu: nobelak planteatzen duen egoera, gaurko planteamendu feminista muturrekoetatik hurbil bait dago.

<sup>4</sup> Alderdi garrantzikoaren artean bazter geratu dira: emakumearen psikologia aztertzea, azterketa psikoanaliaren bidetik eramatea, bakardadearen jokuak, etab.